

تأثیر مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر توسعه روابط تجاری با چین

فرشته علایی پورا^۱

عبدالمحمد کاشیان^۲

چکیده

از عوامل موثر بر تمایل کشورهای دنیا در توسعه روابط تجاری خود، سطح قدرت نرم کشور هدف و میزان تاثیرگذاری آن کشور بر معادلات بین‌المللی است. مقاله حاضر به این سؤال پاسخ می‌دهد که در میان مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، کدام یک از آن‌ها بر توسعه روابط تجاری ایران و چین مؤثر بوده است؟ روش مورد استفاده در این پژوهش الگوی خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL) است و داده‌های مورد تحلیل در این مقاله مربوط به دوره ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۹ است. نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌ها حاکی از آن است که مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم ایران نقش بسیار مهمی در تمایل چین به توسعه روابط تجاری با ایران دارد. افزایش قدرت اقتصادی ایران حسب تولید ناخالص داخلی، بهبود سرمایه اجتماعی و افزایش سرمایه‌گذاری خارجی نقش بسیار مهمی در توسعه روابط تجاری ایران و چین داشته است، جمع‌بندی مقاله بیانگر آن است که حضور ایران در عرصه بین‌الملل و توسعه روابط تجاری با سایر کشورها مستلزم افزایش قدرت نرم کشور خصوصاً در مؤلفه‌هایی از جمله تولید داخلی، سرمایه اجتماعی و سرمایه‌گذاری خارجی است و افزایش رابطه تجاری ایران و چین در بستر افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران قابل توجیه است.

واژگان کلیدی: قدرت نرم، روابط تجاری، سرمایه‌گذاری خارجی، تولید داخلی

۱. کارشناس ارشد اقتصاد، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

۲. استادیار گروه اقتصاد دانشگاه سمنان، سمنان، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

امروزه قدرت نرم به‌عنوان یکی از ابزارهای کسب موفقیت در سیاست و اقتصاد بین‌الملل محسوب می‌شود. تحولات عظیم سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان سبب شده است که در ترکیبی از جنبه قدرت سخت و قدرت نرم توانمند باشد، بتواند در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهانی نقش مؤثرتری داشته باشد. نگاهی به مفهوم قدرت نرم این تلقی را به همراه دارد که قدرت نرم به قابلیت کشورها در جذب و متقاعدسازی، در راستای تحقق اهداف سیاست خارجی گفته می‌شود و از این جهت آن را در برابر پرداخت مالی یا اجباری قرار می‌دهند. اهمیت این قدرت در آن است که با کم‌ترین هزینه در مقایسه با قدرت سخت می‌توان اهداف کلیدی در عرصه بین‌الملل را محقق ساخت. بنابراین، قدرت نرم «توانایی تأثیرگذاری بر دیگران برای کسب نتایج مطلوب از طریق جذابیت به‌جای اجبار یا تطمیع است» (نای، ۲۰۱۴).

بدون تردید یکی از این عوامل ایجاد جذابیت و در نتیجه تحقق اهداف کلیدی در سطح بین‌الملل، مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم کشورهاست. به طور طبیعی مؤلفه‌های اقتصادی تأثیر قابل توجهی در افزایش قدرت نرم یک کشور داشته و همواره کشورهایی که قدرت اقتصادی بالاتری داشته‌اند، از بعد بهره‌گیری از قدرت نرم مؤثرتر نیز بوده‌اند. در نتیجه بهبود مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم تأثیر قابل توجهی بر میزان تأثیرگذاری کشور در سطح بین‌الملل خواهد داشت.

موضوعی که تحلیل آن از منظر مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم جذاب و با اهمیت می‌نماید، توسعه روابط تجاری ایران و چین است. مسئله اصلی این است آیا توسعه همکاری‌های ایران و چین را می‌توان از منظر توسعه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران نیز تفسیر کرد؟ به عبارت دیگر پژوهش حاضر در پی یافتن پاسخی برای این سؤال اساسی است که ابعاد اقتصادی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در چیست؟ و آیا بهبود این مؤلفه‌ها نقش مؤثری بر توسعه روابط تجاری ایران و چین داشته است؟ مطالعات اولیه تحقیق دلالت بر آن دارد که ۴ شاخص تولید ناخالص ملی (یا رشد اقتصادی)، سرمایه اجتماعی، حجم تجارت خارجی ایران به کل دنیا و سرمایه گذاری خارجی ایران به‌عنوان متغیرهای اقتصادی قدرت نرم ایران قابل اتکا هستند. این پژوهش به این سؤال پاسخ می‌دهد که هر یک از این مؤلفه‌های چه تأثیری برای توسعه روابط تجاری

چین و ایران دارند. چنانچه همه این مؤلفه اثر مثبتی از خود نشان دهند می‌توان به این جمع‌بندی رسید که قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران سبب توسعه روابط تجاری ایران و چین شده است. در نتیجه سیاست حضور کشور در سطح بین‌الملل و توسعه روابط تجاری با کشورهای مختلف، منوط به بهبود مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم خواهد بود.

بر این اساس پژوهش حاضر در ابتدا به پیشینه پژوهش خواهد پرداخت، در ادامه مبانی نظری مطرح خواهد شد. با توجه به اینکه داده‌های مورد تحلیل این پژوهش داده‌های آماری هستند، در بخش سوم به بیان روش تحقیق و مراحل پیاده‌سازی آن اشاره خواهد شد. در بخش چهارم به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتایج به دست آمده از داده‌ها اشاره می‌شود و نهایتاً در بخش پنجم به ارائه یک جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی بسنده خواهد شد.

۱. مبانی نظری پژوهش

۱-۱. نظریه قدرت نرم

اصطلاح قدرت نرم برای نخستین بار بعد از جنگ جهانی دوم، توسط ای. اچ. کار، دانشمند انگلیسی در سال ۱۹۳۹ مطرح شد. وی قدرت بین‌المللی را در سه بخش نظامی، اقتصادی و قدرت تسلط بر افکار توصیف کرد (کار، ۱۹۶۴: ۱۰۸). اما قدرت نرم به‌عنوان یک نظریه منسجم، برای اولین بار توسط جوزف سامونل نای مطرح شد و به همین دلیل از وی به‌عنوان مبدع قدرت نرم در جهان یاد می‌شود. نای تعاریف مختلفی از قدرت نرم ارائه می‌کند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

- توانایی جذب کردن؛ (نای، ۱۳۸۶)
- توانایی شکل دادن به ترجیحات دیگران؛ (نای، ۱۳۸۴)
- توانایی کسب مطلوب از طریق جاذبه؛ (نای، ۱۳۸۷/ب)
- توانایی تعیین اولویت‌ها به گونه‌ای که مشروع به نظر رسیده یا دارای اعتبار معنوی باشد (همان)
- قدرت جذب، اقتناع و شیفتگی (همان)
- یک نیروی فرهنگی-اقتصادی (همان)
- تغییر شکل قدرت از قدرت آمرانه به قدرت متقاعدکننده؛ (نای: ۲۰۰۴)

- توانایی تأثیر بر دیگران به نحوی که خواسته شما به خواسته آن‌ها تبدیل شود؛ (نای، ۱۳۸۷/ج)

از نظری تعریف کامل قدرت نرم عبارت است از: توانایی تأثیرگذاری بر دیگران از طریق روش‌های مشارکتی، تعیین دستور کار، متقاعدسازی و جذب مثبت به منظور به دست آوردن نتایج مطلوب. (نای، ۱۳۹۰). از مجموع تعاریف ارائه شده، چنین برمی آید که قدرت نرم، محصول و برآیند تصویرسازی مثبت، ارائه چهره موخه از خود، کسب اعتبار بین‌المللی و نفوذ در افکار عمومی داخلی و خارجی، قدرت تأثیرگذاری غیرمستقیم توأم با رضایت بر دیگران، ترتیب، در به کارگیری قدرت نرم نتایجی به صورت تولید رضایتمندی، تولید اعتقاد، تولید اعتبار و تمکین به دست می‌آید. فرایند این نتایج را می‌توان چرخه تولید و بازتولید قدرت نرم نامید که نمودار آن به قرار نمودار ۱ می‌باشد. (یوسفی؛ ۱۳۸۷: ۲۰۰)

نمودار ۱: چرخه تولید و بازتولید قدرت نرم (یوسفی، ۱۳۸۷: ۲۰۰)

۲-۱. مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم

با مراجعه به دیدگاه برخی از اندیشمندان اقتصادی و سیاسی، وجوه نرم در اقتصاد و مباحث مربوط به قدرت نرم را به وضوح می‌توان مشاهده کرد. نای هرچند در آثار اولیه خود انواع

قدرت را در عصر جهانی اطلاعات شامل سه قدرت نظامی و اقتصادی و نرم می‌داند و قدرت را دارای دو لایه سخت و نرم دانسته و قدرت اقتصادی را همانند قدرت نظامی، جزء قدرت سخت به شمار می‌آورد؛ اما در آثار بعدی خود، منابع اقتصادی را جزء یکی از منابع قدرت نرم محسوب می‌کند و معتقد است: منابع اقتصادی هم می‌تواند رفتار نرم و هم رفتار قدرت سخت تولید کند (نای، ۱۳۸۹: ۳۲) وی همچنین در مقاله‌ای با عنوان «دوباره فکر کنید: قدرت نرم» تأکید می‌کند که قدرت نرم دارای مفهوم محدود و گسترده است. در مفهوم گسترده، قدرت نرم مترادف با قدرت غیرنظامی است و شامل هر دو قدرت فرهنگی و اقتصادی می‌شود و تنها در مفهوم محدود، قدرت نرم شامل قدرت فرهنگی است. وی در این کتاب آینده قدرت، در فصلی جداگانه به بحث قدرت اقتصادی پرداخته، در آن قدرت اقتصادی را یکی از مهم‌ترین ابزارها در جعبه ابزار سیاست‌های قدرت نرم می‌داند (نای، ۱۳۹۰: ۱۳۶).

علاوه بر نای محققان بسیاری در خصوص جنبه‌های اقتصادی قدرت نرم اظهار نظر کرده‌اند و هر یک جنبه‌های مختلفی از اقتصاد نرم را مورد توجه قرار داده‌اند. با توجه به گستره وسیع این پژوهش‌ها، جدول ذیل به صورت خلاصه نتیجه آراء این محققین، مؤلفه‌های مورد نظرشان و ابعاد اقتصادی این مؤلفه‌های اشاره کرده است:

جدول ۱: مفاهیم مورد کاربرد در مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم

دیدگاه/ نظریه	مؤلفه‌های عنوان شده در مبانی نظری قدرت نرم	مفاهیم مؤلفه‌های اقتصادی در نظریه‌های قدرت نرم
نای، ۱۹۹۰ a: ۱۵۸	اهمیت عواملی همچون: رشد اقتصادی، فناوری، آموزش	عوامل پیشرفت و رشد اقتصادی
نای، ۱۹۹۰ b: ۱۶۰	قدرت بازیگران غیردولتی و دولت‌های کوچک، اهمیت همبستگی ملی، فرهنگ جهانی و نهادهای بین‌المللی	نهادگرایی در اقتصاد، همبستگی اقتصاد ملی، فرهنگ اقتصادی و نهادهای اقتصادی
نای، ۱۹۹۰ c: ۱۶۶	جذابیت فرهنگ و ایدئولوژی دولتی	جذابیت فرهنگ و ایدئولوژی اقتصادی
نای، ۱۳۸۷ /ب: ۱۱۶- ۱۰۱	اثربخشی فرهنگ، فرهنگ اقتصادی، تابع بازار و تجارت بودن، تغییرات بازار و تحولات اقتصادی در راضی کردن مردم یک کشور، استانداردهای در زمینه برندهای برتر	فرهنگ اقتصادی، مشروعیت اقتصادی، توانمندی اقتصادی، برندهای اقتصادی

موفقیت اقتصادی	موفقیت طرح‌های اقتصادی	نای، ۱۳۸۷ اب: ۱۴۴
مهارت اقتصادی و تولید عمده	مهارت اقتصادی و تولید عمده (در قدرت نرم ژاپن)	نای، ۱۳۸۷ اب: ۱۶۱
رشد سریع اقتصادی	رشد سریع اقتصادی	نای، ۱۳۸۷ اب: ۱۶۶
سیاست‌های اقتصادی دولت در خارج و داخل	سیاست‌های دولت در خارج و داخل کشور	نای، ۱۳۸۷ اج: ۱۶۰
فرهنگ اقتصادی، دیپلماسی اقتصادی در خارج	فرهنگ و ارزش‌های آن، دیپلماسی عمومی، سیاست خارجی	ساندرز، ۱۳۸۷
منابع اقتصادی، مجموعه نهادها و سیاست‌های اقتصادی، شفافیت بازار	منابع اقتصادی، مجموعه‌ای از نهادهای اقتصادی و سیاست‌ها، یک اقتصاد موفق منبع مهمی برای جذابیت، شفافیت بازار	نای، ۱۳۸۹ ۳۲
شفافیت بازار، مشارکت اقتصادی	قدرت بازارها، توانایی حصول نتایج مطلوب از طریق شیوه‌های مشارکت	نای، ۱۳۹۰ ۴۸ - ۴۴
باورهای اقتصادی	متقاعدسازی که عبارت است از به‌کارگیری استدلال برای نفوذ بر عقاید و اقدامات دیگران بدون تهدید به زور یا قول پرداخت وجه	نای، ۱۳۹۰ ۱۵۵ - ۱۵۴
نقش فرهنگ اقتصادی، ارزش‌های اقتصادی، سیاست‌های اقتصادی، الگوهای اقتصادی، موفقیت‌های اقتصادی. ابزارهای سیاستی در اقتصاد شامل بنگاه‌های اطلاعات اقتصادی، دیپلماسی، مبادلات اقتصادی، کمک‌های اقتصادی و دوره‌های آموزشی اقتصادی	انواع منابع اصلی شامل فرهنگ، ارزش‌ها، سیاست‌های مشروع، یک الگوی داخلی مثبت، یک اقتصاد موفق و یک قدرت نظامی توانمند. ابزارهای سیاستی شامل سرویس‌های اطلاعاتی ملی، بنگاه‌های اطلاعاتی، دیپلماسی، دیپلماسی عمومی، دوره‌های تبادل، دوره‌های کمک‌رسانی، دوره‌های آموزشی و تدابیر مختلف	نای، ۱۳۹۰: ۱۶۵ - ۱۶۲ یا نای، ۱۳۹۰: ۱۶۵ - ۱۶۳

یوسفی، ۱۳۸۷ ۲۰۱-۲۰۹	آزادی، قانون، اخلاق، اعتقاد دینی، الگوی حکمرانی، کارایی اقتصادی	آزادی اقتصادی، قوانین اقتصادی، اخلاق اقتصادی؛ نقش دین و ایدئولوژی در اقتصاد، الگوی اقتصادی، کارایی اقتصادی
---------------------------	--	--

مأخذ: سیف و دیگران (۱۳۹۲)

نگاهی به مؤلفه‌های مطرح شده در این تحقیقات دلالت بر آن دارد که متغیرهای مختلفی از جمله کارایی اقتصادی، نهادهای اقتصادی، فرهنگ اقتصادی و امثال آن به‌عنوان متغیرهای مختلف مطرح شده است. برآیند بسیاری از این مؤلفه‌ها از جمله کارایی، نهادها، فرهنگ، شفافیت و امثال آن را می‌توان در تولید داخلی خلاصه کرد. چرا که همه این مؤلفه‌های در نهایت خود را تولید داخلی نشان می‌دهد. سایر مؤلفه‌هایی که امکان طرح به صورت مجزا دارند و دارای اهمیت زیادی هستند عبارت است سرمایه اجتماعی، میزان روابط تجاری کشور و میزان سرمایه‌گذاری خارجی. برآیند بسیاری از مؤلفه‌های مطرح شده از جمله دیپلماسی اقتصادی، ارتباطات اقتصادی، مبادلات اقتصادی، کمک‌های اقتصادی را می‌تواند ذیل سطح تجارت خارجی کشور مطرح کرد. در مجموع می‌توان ۴ مؤلفه اصلی تولید داخلی، سرمایه اجتماعی، میزان روابط تجاری کشور و میزان سرمایه‌گذاری خارجی را به‌عنوان ۴ متغیر جامع که بسیاری از مؤلفه‌های فوق را در خود دارند، شناسایی کرد و از آن‌ها به‌عنوان مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم یاد کرد.

۱-۳. تحلیل رابطه تجاری ایران و چین در بستر قدرت نرم

اقتصاد چین که برای سالیان متمادی تحت سیطره کمونیسم قرار داشت، از آغاز سال ۱۹۷۹ سیاست‌های اصلاحات و درهای باز را به اجرا گذارد. پس از اجرای این سیاست، اقتصاد این کشور توسعه قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد و چهره کشور دستخوش تغییرات قابل توجهی شد. این دوران از لحاظ وضعیت، بهترین زمان پس از تأسیس جمهوری خلق چین و بهترین دوره برای مردم به لحاظ تأمین منافع آنان به شمار می‌رود. روند رشد چین به قدری خیره‌کننده بود که کمتر از ۴۰ سال بعد از اجرای سیاست‌های اصلاحات و درهای باز، اقتصاد گمنام چین به برترین اقتصاد دنیا تبدیل شد و این کشور توانست قدرت برتر اقتصادی دنیا از لحاظ تولید ناخالص

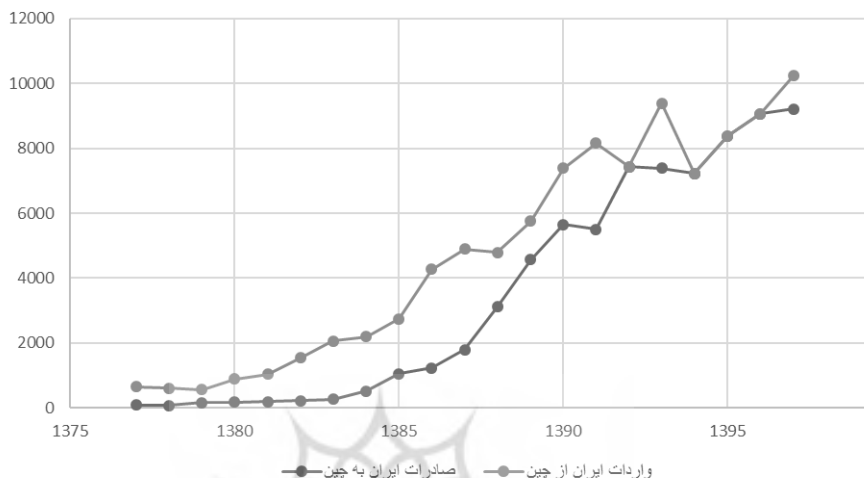
داخلی (PPP) شود. این جریانات که هم‌زمان با شکل‌گیری انقلاب اسلامی در ایران بود، زمینه ساز تحولات عظیمی در توسعه روابط تجاری ایران و چین گردید (کاشیان، ۱۴۰۰، ص ۵). روابط ایران و چین در سال‌های اخیر خصوصاً در حوزه اقتصادی با سرعت بالایی گسترش یافته است؛ به طوری که اقتصاد چین در سال‌های اخیر به بزرگترین شریک تجاری ایران تبدیل شده است. از سویی تحریم‌های جبهه غرب بر علیه ایران و تشدید آن‌ها در سال‌های اخیر و همچنین افزایش چالش‌های روابط تجاری چین و آمریکا سبب شده که چین به اصلی‌ترین شریک تجاری ایران تبدیل شود. از آنجا که قدرت اقتصادی، سیاسی و نظامی چین به طور روزافزون در حال گسترش است، تعریف مسیر روابط تجاری با این کشور در سال‌های آتی اهمیت بسیار بیشتری برای اقتصاد ایران خواهد داشت. بنابراین با توجه به نقش کلیدی روابط اقتصادی و تجاری در جهت‌دهی به برنامه‌های توسعه اقتصادی و کمک آن به روند جهانی شدن اقتصاد، بررسی تأثیر تجارت با این کشور، بر مناسبات توسعه اقتصادی کشور از اهمیت بسزایی برخوردار است.

۱-۳-۱. وضعیت فعلی روابط ایران و چین

واردات ایران از چین طی یک دهه گذشته دچار تحول اساسی و رشد قابل توجهی شده است، به طوری که طی مدت ده ساله حدود ۵۱ برابر شده و صادرات از ۱۹۸ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ به ۱۰۲۴۸ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ افزایش یافته است. میزان صادرات ایران به چین نیز طی یک دهه گذشته با رشد قابل توجهی همراه بوده است، به طوری که طی این مدت حدود ۹ برابر شده و از ۱۰۴۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ به ۹۲۱۷ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ افزایش یافته است. در حال حاضر چین در کنار عراق و افغانستان یکی از مقاصد اصلی کالاهای صادراتی ایران است. در سال ۲۰۱۸ به میزان ۹ میلیارد دلار از ایران به این کشور کالا صادر شده که چیزی در حدود ۱ درصد از نیازهای وارداتی چین را تأمین کرده است. نمودار زیر به خوبی بیانگر حجم واردات چین از ایران طی سالیان گذشته است.

نمودار ۲: صادرات و واردات ایران از چین
بررسی روابط تجاری ایران و چین در سال‌های اخیر (میلیون دلار)

مأخذ: سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران

یکی از عمده‌ترین محصولات که از ایران به چین صادر می‌شود، نفت و سوخت‌های فسیلی است. چین نیاز شدیدی به این سوخت‌ها داشته و ایرانی نیز از قدیم یکی از مهم‌ترین تولیدکنندگان این حوزه بوده است. داده‌های سازمان تجارت جهانی در زمینه صادرات ایران به چین در سال ۲۰۱۸ دلالت بر آن دارد که ۳ محور اصلی صادرات ایران به چین به شرح زیر بوده است:

- نفت و سوخت‌های فسیلی
- انواع سنگ معدنی
- خاک، سیمان، آهک، گوگرد
- منافع ایران در توسعه روابط با چین

بدون تردید روابط تجاری ایران و چین سبب ایجاد مزایایی شده است که در ادامه به بررسی

آن پرداخته می‌شود:

- کاهش هزینه‌های دسترسی به نهاده‌های تولیدی

- امکان دسترسی به بازارهای جدید
- تسهیل فرآیند تبادل دانش فنی و سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه
- گشایش بازارهای جدید به روی کسب‌وکارهای محلی و امکان توسعه صادرات
- توسعه قدرت نرم ایران
- یافتن شریک تجاری و بی‌نیازی از غرب
- دور زدن تحریم‌ها

۱-۳-۲. منافع چین در توسعه روابط تجاری با ایران

بدون تردید از مهم‌ترین ویژگی‌های توسعه روابط تجاری، منافع دو طرفه‌ای است که برای افراد ایجاد می‌شود. همان‌طوری که توسعه روابط تجاری با چین برای ایران اهمیت دارد، به همان نسبت برای چینی‌ها این‌گونه است. در ادامه به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود. توسعه نفوذ در منطقه و ارتقای قدرت نرم خود: چین به‌عنوان یک قدرت بزرگ به تجارت بین‌المللی به‌عنوان راهی برای تحکیم منافع خود در صحنه نمایش ژئوپلیتیکی استفاده کرده است خرید نفت مسیر منطقی‌تری برای پیگیری نفوذ پکن در این منطقه فراهم می‌کند:

- تأمین امنیت عرضه انرژی و مواد اولیه
  - رقابت اقتصادی - سیاسی با روسیه
  - کاهش کسری تراز تجاری دوجانبه با ایران
  - بازی کردن با برگ ایران در مقابل با آمریکا
  - بازار مناسب برای فروش محصولات خود
- موضوعی که در این بخش حائز اهمیت است، سنگین بودن وزن برگ ایران در مقابل با آمریکا برای چین است که به‌راحتی می‌تواند با آن بازی کند.

۲. روش پژوهش

این بخش به معرفی روش تحقیق اختصاص دارد. از آنجا که موضوع مورد پژوهش، تبیین رابطه بین متغیرها بر اساس رفتار گذشته آن‌ها یعنی داده‌های موجود است، از روش‌های سری زمانی اقتصادسنجی استفاده شده است. حداقل داده مورد نیاز برای تخمین پارامترهای مدل‌های سری زمانی ۳۰ دوره است که با توجه به اینکه آخرین داده‌های موجود مربوط به سال ۲۰۱۹ بوده است، دوره زمانی ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۹ انتخاب شده است.

۲-۱. متغیرهای پژوهش

متغیرهای اصلی این پژوهش را می‌توان به ۳ دسته متغیرهای مستقل، وابسته و کنترل تقسیم‌بندی کرد. در این پژوهش متغیر تولید ناخالص داخلی، سرمایه اجتماعی، سرمایه گذاری خارجی، حجم تجارت خارجی به کل دنیا به غیر از چین به شکل سالانه در بازه زمانی ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۹ به‌عنوان متغیرهای مستقل قابل طرح هستند. داده‌های فوق همگی از بانک جهانی استخراج شده است. متغیر وابسته این پژوهش سطح روابط تجاری ایران و چین است. از آنجا که تعرفه‌های گمرکی نقش بسیار مهمی در میزان صادرات و واردات دارند، از آن به‌عنوان متغیر کنترل استفاده شده است.

۲-۲. تصریح مدل

بر اساس ادبیات موضوع به‌منظور بررسی تأثیر تولید ناخالص داخلی، سرمایه اجتماعی، سرمایه گذاری خارجی، حجم تجارت خارجی، بر توسعه روابط تجاری با چین، مدل زیر تصریح می‌گردد.

$$T = F(GDP, SC, I, VT, Tar)$$

متغیر وابسته: T تجارت ایران و چین می‌باشد که از اطلاعات آماری سایت بانک جهانی قابل استخراج است.

متغیر مستقل: که در آن GDP تولید ناخالص داخلی، SC سرمایه اجتماعی، I سرمایه گذاری مستقیم، VT حجم تجارت خارجی می‌باشد.
متغیر کنترل: Tar که نشان دهنده تعرفه گمرکی است

۲-۳. بررسی مانایی داده‌ها

گام اول در مدل‌های سری زمانی، بررسی مانایی داده‌های پژوهش است. به طور کلی یک فرآیند تصادفی زمانی که دارای میانگین و واریانس ثابت در طی زمان باشد و مقدار کوواریانس آن در دو دوره زمانی، تنها به فاصله یا وقفه بین این دو دوره بستگی داشته و ارتباطی به زمان واقعی محاسبه کوواریانس نداشته باشد (گجراتی، ۱۳۸۷) به عبارتی اگر، Y_t به عنوان متغیر سری زمانی تصادفی، با ویژگیهای زیر وجود داشته باشد:

$$E(Y_t)E(Y_t) - \mu$$

$$VAR(Y_t) = E(Y_t - \mu) = \sigma^2$$

$$Y_k = E(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)$$

که در آن Y_k کوواریانس در وقفه K ، کوواریانس بین مقادیر Y_t و Y_{t+k} یعنی دو مقدار Y در فاصله زمانی k میباشد. حال اگر سری زمانی Y از مبدا زمانی t به $t+m$ انتقال یابد، سری زمانی Y پایا خواهد بود. البته اگر میانگین و واریانس و کوواریانس سری Y_t و Y_{t+k} با هم برابر باشند. بنابراین یک سری زمانی هنگامی پایا خواهد بود که میانگین، واریانس و کوواریانس در وقفه‌های مختلف سری زمانی یکسان بوده و ثابت باقی بماند.

یکی از مهمترین مشکلات عمده در تحلیل داده‌ها، وجود ریشه واحد میباشد. وجود ریشه‌های واحد به معنی نامانای بودن داده‌ها است و این امر منجر به بروز مشکلاتی در اعتبار آزمونهای انجام شده می‌گردد. در ادبیات سری‌های زمانی، چنین سری‌های نامانایی، سری‌های نامانای دارای ریشه واحد نامیده می‌شود.

۲-۴. روش برآورد مدل

همانطوری که در بخش قبلی بیان شد، گام اول در بررسی مانایی داده‌ها دلالت بر آن دارد که اکثر متغیرهای پژوهش مانا از مرتبه ۱ هستند و تنها سرمایه‌گذاری در سطح مانا است. از این جهت می‌توان گفت در میان روش‌های موجود می‌بایست از مدل $ARDL$ استفاده شود. مدل خود توضیح با وقفه گسترده ($ARDL$) معرفی شده توسط پسران و همکاران (۲۰۰۱)

برای بررسی هم‌جمعی و نیز تخمین روابط کوتاه مدت و بلند مدت بین متغیرها استفاده شده است. این روش مزیت‌های زیادی نسبت به سایر تکنیک‌های مرسوم دارد و لذا به‌طور گسترده در مطالعات تجربی مورد استفاده قرار می‌گیرد مهم‌ترین مزیت رویکرد ARDL است که این روش صرف‌نظر از اینکه متغیرهای مدل $I(0)$ یا $I(1)$ هستند قابل کاربرد است، دلیل دیگر اینکه این روش در نمونه‌های کوچک یا محدود کارایی نسبتاً بیشتری در مقایسه با روش‌های دیگر دارد هم‌چنین در این روش علاوه بر محاسبه روابط بلند مدت میان متغیرها، امکان محاسبه روابط پویا و کوتاه مدت وجود دارد ضمن آنکه سرعت تعدیل به تعادل بلند مدت پس از شوک‌های کوتاه مدت، با افزودن مدل ECM قابل محاسبه است، افزون بر این مشکل درون زایی به دلیل همبسته نبودن جملات اخلال در رویکرد ARDL بروز نمی‌کند (پسران و شین، ۱۹۹۵)

تعیین وقفه بهینه و اجرای مدل

گام اول در مدل ARDL برای معادله ۱ به صورت زیر تصریح می‌گردد.

$$T_t = \alpha + \beta_1 GDP_t + \beta_2 SC_t + \beta_3 VT_t + \beta_4 I_t + \beta_5 Tar_t + u_t$$

اولین گام در آزمون کرانه‌ها، آزمون فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود هم‌انباشتگی $H_0 = \beta_0 = \beta_1 =$ در مقابل $H_1 = \beta_1 \neq \beta_2 \neq 0$ است. یعنی توزیع F نامتقارن است، پسران و همکاران (۲۰۰۱) مقادیر بحرانی را برای اماره F در دو مرحله تخمین زده‌اند. ابتدا با این فرض که همه متغیرها $I(0)$ هستند و بار دیگر با این فرض که همه متغیرها هستند $I(1)$ و سپس کران پایین را برای رگرسیون $I(0)$ و کران بالا را برای رگرسیون‌های $I(1)$ تعریف کرده‌اند. اگر اماره F محاسباتی بزرگ‌تر از مقدار کران بالا باشد، فرضیه صفر رد می‌شود و اگر کوچک‌تر از کران پایین باشد، فرضیه H_0 پذیرفته می‌شود و اگر اماره F بین دو کران قرار بگیرد آزمون بی نتیجه است. پس از این مرحله نوبت به تخمین ضرایب بلند مدت و الگوی پویای کوتاه مدت خواهد رسید.

نکته دیگری که باید مد نظر قرار گیرد شرطی است که پسران و همکاران (۲۰۰۱) جهت کارکرد صحیح الگوی خطا (ARDL) برای بررسی هم‌انباشتگی میان متغیرها ارائه کرده‌اند. آن‌ها در مطالعه خود نشان می‌دهند که جهت استفاده از مدل خود توزیعی باید Y_t برون‌زای ضعیف باشد و شرط برون‌زای ضعیف X_t آن است که در معادله VECM مربوط به این متغیر، ضریب جمله تصحیح خطا بی معنی باشد. در این حالت می‌توان از مدل ARDL به شکلی

که متغیر X_t به عنوان متغیر توضیحی و متغیر Y_t به عنوان متغیر وابسته وارد الگو می شود استفاده کرد. رابطه هم انباشتگی میان متغیرها نشانگر وجود رابطه علیت گرنجری به صورت حداقل یک سویه است و از طرف دیگر اثبات هم انباشتگی به خودی خود نمی تواند جهت علیت را مشخص کند، در پایان علیت کوتاه مدت و بلند مدت متغیرهای الگو مورد بررسی قرار می گیرد. تعداد وقفه‌های بهینه برای هر یک از متغیرهای توضیح دهنده را می توان به کمک یکی از ضابطه‌های اکائیک (AIC)، شوارتز بین (SBC) و یا حنان کوئیک (HQC) مشخص کرد. در این پژوهش با توجه به اینکه تعداد داده‌های سری زمانی از ۱۰۰ کمتر است، تعداد وقفه‌های بهینه با استفاده از معیار شوارتز بین (SBC) مشخص شده است (نوفروستی، ۱۳۸۹:۹۶).

۳. یافته‌های پژوهش

در این بخش به تحلیل داده‌ها و نتایج به دست آمده از مدل پرداخته می شود. برای تحلیل داده‌ها از نرم افزار Eviews استفاده شده است.

۳-۱. توصیف داده‌ها

اولین گام در شرح نتایج به دست آمده از مدل، توصیف داده است. جدول ذیل به طور خلاصه داده‌های پژوهش را توصیف نموده است:

جدول ۲: آمار توصیفی داده‌های پژوهش

تولید ناخالص داخلی	سرمایه‌گذاری خارجی	سرمایه اجتماعی	تعرفه خارجی	تجارت ایران و چین	تجارت خارجی ایران	واحد
دلار	دلار	-	درصد	میلیون دلار	میلیون دلار	میانگین
۳/۷۷E+۱۱	۱/۳۳E+۰۸	۹/۰۷۴۱۳۰	۰/۰۶۴۲۷۶	۶۷۸۲/۴۵۴	۴۶۸۹۵/۳۳	میانه
۳/۸۰E+۱۱	۷۹۶۳۰۰۰۰	۹/۴۷۷۰۰۴	۰/۰۶۷۴۷۳	۲۰۵۰/۴۵۰	۳۵۶۷۳/۰۵	ماکزیمم
۵/۶۱E+۱۱	۱/۳۶E+۰۹	۱۵/۸۱۲۱۹	۰/۰۸۸۱۲۵	۲۳۰۶/۰۰	۱۱۸۹۹۹/۴	مینیمم
۱/۹۳E+۱۱	۳/۲۶E+۰۸	۳/۱۳۵۰۸۶	۰/۰۲۳۶۲۴	۱۶۵/۴۲۲۷	۱۰۵۴۳/۵۸	انحراف از معیار
۱/۰۸E+۱۱	۲/۶۸E+۰۸	۳/۶۶۳۷۸۴	۰/۰۱۴۳۵۳	۸۱۴۵/۰۴۶	۳۱۷۲۰/۳۰	چولگی
۰/۰۰۳۱۹۹	۳/۱۶۹۹۰۵	۰/۱۹۱۶۱۱-	۱/۰۷۹۵۶۰-	۰/۸۸۷۱۲۶	۰/۶۲۹۱۰۲	

ماخذ: یافته‌های پژوهش

۲-۳. آزمون ریشه واحد

همان‌طور که قبلاً بیان گردید روش ARDL در صورت وجود متغیرهای مدل $I(0)$ یا $I(1)$ هستند، قابل کاربرد است. روش‌های مختلفی برای انجام آزمون ریشه واحد و بررسی پایایی متغیرها وجود دارد که در این مقاله از روش فیلیپس پراون استفاده شده است. به‌طور کلی یک فرآیند تصادفی هنگامی مانا نامیده می‌شود که میانگین و واریانس آن طی زمان ثابت باشد و مقدار کوواریانس بین دو دوره زمانی، تنها به فاصله یا وقفه بین این دو دوره بستگی داشته و ارتباطی به زمان واقعی محاسبه کوواریانس نداشته باشد (گجراتی، ۱۳۸۷).

جدول ۳: نتایج آزمون مانایی با استفاده از روش فیلیپس پراون

متغیر	درجه مانایی	احتمال در سطح	احتمال در تقاضا مرتبه اول
T	I (۱)	۹۹ درصد	۰ درصد
GDP	I (۱)	۵۳ درصد	۱ درصد
VT	I (۱)	۴۵ درصد	۰ درصد
SC	I (۱)	۹۷ درصد	۰ درصد
I	I (۰)	۰ درصد	-
Tar	I (۱)	۲۴ درصد	۰ درصد

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول فوق نشان می‌دهد تولید ناخالص ملی، سرمایه اجتماعی و حجم تجارت خارجی، تجارت ایران و چین با یک بار تقاضا گیری و سرمایه گذاری مستقیم در سطح مانا هستند.

۳-۳. تعیین وقفه بهینه و رابطه بلندمدت

در قدم بعدی وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها آزمون می‌شود. انتخاب تعداد وقفه بهینه با توجه به معیار شوارتز-بیزین صورت گرفته است. بر اساس این معیار وقفه بهینه برای هر یک از متغیرها به شرح زیر است:

جدول ۴: تعداد وقفه بهینه با استفاده از معیار شوارتز

متغیر	تعداد وقفه بهینه
T	۲

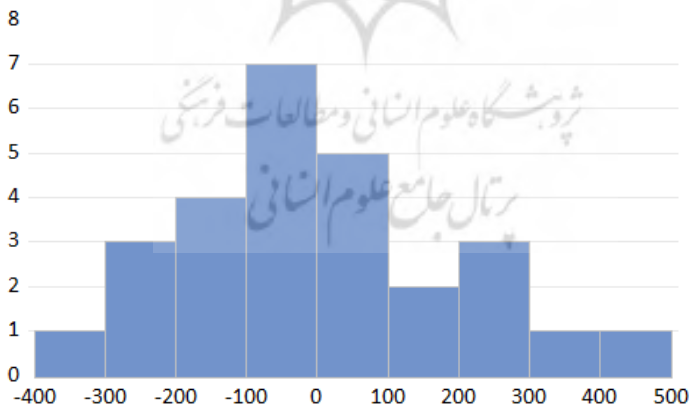
۲	GDP
۳	VT
۳	SC
۳	I
۲	Tar

مأخذ: دستاوردهای پژوهش

نتایج آماره F محاسباتی جهت آزمون کرانه‌ها عدد $۳۷/۴۰$ به دست آمده که حتی در سطح معنی داری ۱ درصد بیشتر از حد بحرانی بالاست. اگر آماره F بزرگ‌تر از مقدار بحرانی باشد فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود رابطه بلند مدت رد می‌شود و اگر آماره F کمتر از حد پایین بحرانی باشد فرضیه صفر را نمی‌توان رد کرد. با توجه به F به دست آمده در اینجا نشانگر وجود رابطه بلند مدت بین متغیرهاست.

۳-۴. بررسی نرمالیتی، خودهمبستگی و واریانس ناهمسانی

داده‌های به دست آمده از آزمون نرمالیتی داده‌ها دلالت بر آن دارد که توزیع نرمال است و با وجود احتمال ۵۹ درصدی نرمال بودن نتایج می‌شود.

نمودار ۳: نمودار آزمون نرمالیتی CUSUM (مأخذ: دستاوردهای پژوهش)

برای بررسی واریانس همسانی و خودهمبستگی نتایج آزمون‌های به دست آمده حاکی از

برقراری فروض کلاسیک و همسانی واریانس و عدم وجود خودهمبستگی است.

جدول ۵: نتایج آزمون خودهمبستگی و واریانس ناهمسانی

احتمال	اماره	فروض کلاسیک
۰/۱۵	۳/۰۰۴	آزمون خود همبستگی
۰/۲۰۶	۱/۷	آزمون همسانی واریانس

مأخذ: دستاوردهای پژوهش

۳-۵. رابطه کوتاه مدت:

بر اساس نتایج به دست آمده از اجرای مدل، هر یک از متغیرهای و وقفه‌های آن‌ها دارای آثار مختلفی هستند که در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول ۶: نتایج حاصل از تخمین مدل در کوتاه مدت

احتمالات	آماره T	خطای استاندارد	ضریب	متغیر
۰/۰۰۲۶	-۴/۹۳۶۵۳۲	۰/۱۴۵۴۳۵	-۰/۷۱۷۹۴۴	T(-۱)
۰/۰۰۰۲	۷/۹۶۱۳۹۷	۰/۱۲۰۴۵۸	۰/۹۵۹۰۱۴	T(-۲)
۰/۵۹۹۴	-۰/۵۵۲۳۸۳	۱۷۸/۳۴۷۲	-۹۸/۱۷۲۵۶	SC
۰/۱۲۹۲	۱/۷۵۸۴۹۰	۳۳۱/۷۳۳۴	۵۸۳/۳۴۹۸	SC(-۱)
۰/۲۲۱۰	-۱/۳۶۵۸۴۶	۲۸۱/۲۳۴۵	-۳۸۴/۱۲۳۲	SC(-۲)
۰/۰۵۰۵	۲/۴۴۰۰۶۰	۲۶۶/۷۵۶۳	۶۵۰/۹۰۱۲	SC(-۳)
۰/۰۱۰۳	-۳/۶۸۵۱۱۹	۲۴۹۰۷/۸۷	-۹۱۷۸۸/۴۶	TAR
۰/۹۵۲۱	۰/۰۶۲۵۶۲	۱۹۶۴۷/۱۵	۱۲۲۹/۱۶۹	TAR(-۱)
۰/۰۱۱۱	-۳/۶۱۹۶۳۰	۱۶۳۱۹/۲۷	-۵۹۰۶۹/۷۳	TAR(-۲)
۰/۰۵۳۷	-۲/۳۹۴۹۵۸	۰/۰۱۵۵۶۱	-۰/۰۳۷۲۶۷	VT
۰/۰۰۰۶	-۶/۵۴۰۶۵۴	۰/۰۱۳۰۴۲	-۰/۰۸۵۳۰۴	VT(-۱)
۰/۰۲۴۰	-۳/۰۰۰۵۳۳	۰/۰۱۳۷۹۷	-۰/۰۴۱۳۹۹	VT(-۲)
۰/۰۰۰۱	۹/۰۶۱۳۷۶	۰/۰۱۳۰۱۱	۰/۱۱۷۸۹۷	VT(-۳)
۰/۰۰۳۸	۴/۵۸۴۷۴۱	۶/۳۴E-۰۷	۲/۹۱E-۰۶	I
۰/۰۰۳۲	۴/۷۳۹۷۷۹	۵/۵۵E-۰۷	۲/۶۳E-۰۶	I(-۱)

۰/۰۰۰۲	۸/۲۷۴۸۸۶	۶/۸۰E-۰۷	۵/۶۲E-۰۶	I(-۲)
۰/۰۸۱۸	۲/۰۸۸۵۰۴	۶/۶۲E-۰۷	۱/۳۸E-۰۶	I(-۳)
۰/۲۹۰۰	-۱/۱۶۰۱۹۶	۱/۲۷E-۰۸	-۱/۴۸E-۰۸	GDP
۰/۰۰۰۷	۶/۳۸۴۸۱۹	۱/۳۷E-۰۸	۸/۷۵E-۰۸	GDP(-۱)
۰/۳۴۷۹	۱/۰۱۸۰۴۶	۱/۲۶E-۰۸	۱/۲۸E-۰۸	GDP(-۲)
۰/۰۳۵۱	-۲/۷۱۰۰۷۴	۱۱۰۵۲/۴۴	-۲۹۹۵۲/۹۳	C

مأخذ: دستاوردهای پژوهش

همانطوری که پارامترهای برآورد شده نشان می‌دهد، مولفه‌های اقتصادی قدرت نرم هر یک به صورت متعددی بر توسعه روابط تجاری ایران و چین تاثیرگذار بوده‌اند. در بخش تفسیر نتایج به تحلیل پارامترهای به دست آمده پرداخته خواهد شد.

۳-۶. روابط بلند مدت

علاوه بر تعیین روابط کوتاه مدت، از مزایای روش ARDL پرداختن به روابط بلندمدت است. پس از اطمینان از وجود رابطه بلند مدت و برقراری فروض کلاسیک، نتایج تخمین مدل بلند مدت به روش ARDL، با یک وقفه به عنوان وقفه بهینه بر اساس معیار شوارتز بیزین در جدول ذیل ارائه شده است.

جدول ۷: نتایج حاصل از تخمین مدل در بلندمدت

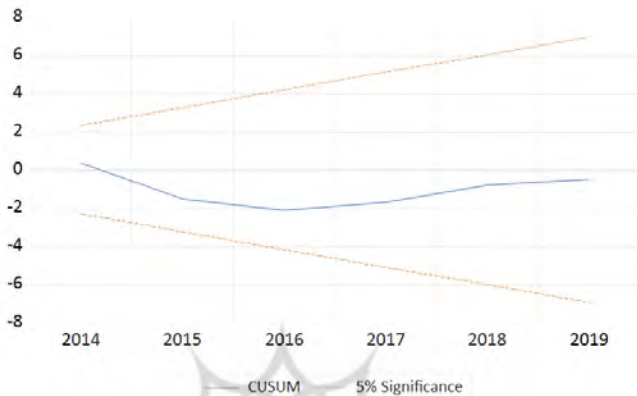
احتمالات	آماره T	خطای استاندارد	ضریب	متغیر
۰/۰۷۸۵	۲/۱۱۸۳۴۴	۴۶۷/۲۹۳۴	۹۸۹/۸۸۸۲	SC
۰/۰۰۰۲	-۸/۳۲۲۰۰۶	۲۳۶۹۱/۱۶	-۱۹۷۱۵۸/۰	TAR
۰/۰۶۱۶	-۲/۲۹۳۵۶۸	۰/۰۲۶۴۶۹	-۰/۰۶۰۷۰۷	VT
۰/۰۰۰۲	۸/۰۸۹۷۶۵	۲/۰۴E-۰۶	۱/۶۵E-۰۵	I
۰/۰۰۱۶	۵/۴۱۲۷۰۱	۲/۰۸E-۰۸	۱/۱۳E-۰۷	GDP
۰/۰۳۵۱	-۲/۷۱۰۰۷۴	۱۱۰۵۲/۴۴	-۲۹۹۵۲/۹۳	C

مأخذ: دستاوردهای پژوهش

۳-۷. آزمون ثبات مدل

آزمون‌های تشخیص، برای مشخص کردن ثبات مدل و تعیین ثبات ساختاری مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این تحقیق ثبات مدل از نمودار CUSUM و CUSUM^۱ استفاده شده است. اگر نمودار آماری یکی از خط‌های طرفین را در سطح ۵ درصد، قطع نماید، مدل با ثبات نخواهد

بود. مطابق نمودارهای پیوست CUSUM نمودار آبی رنگ یکی از خط‌های طرفین را قطع نکرده است. بنابراین ثبات دائمی بلند مدت برای الگوی مورد نظر قابل قبول است.

نمودار ۴: نتایج آزمون ثبات مدل (مأخذ: دستاوردهای پژوهش)

۸-۳. تفسیر نتایج

حسب نتایج به دست آمده از اجرای مدل ARDL، تمامی شرایط لازم برای صحیح بودن نتایج حاصل شده است. تمامی متغیرهای مورد استفاده در مدل، مانا از درجه صفر یا درجه یک هستند. از طرفی فروض کلاسیک شامل نرمالیتی، عدم خودهمبستگی و واریانس ناهمسانی در مدل رعایت شده است. آزمون CUSUM نیز ثبات مدل در بلندمدت را تأیید می‌کند. با توجه به این نتایج تفسیر ضرایب به دست آمده در مدل امکان پذیر است.

ضرایب به دست آمده از مدل دلالت بر آن دارد که میان مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم و رابطه تجاری ایران و چین رابطه بلندمدت وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد به هر میزان که قدرت اقتصادی کشور حسب تولید داخلی بیشتر شده است، طبیعتاً رابطه تجاری ایران و چین نیز بیشتر شده است. چنانچه این نتیجه قابل تسری به کل کشورهای دنیا باشد، نتیجه این است که حمایت از تولید داخلی و افزایش سطح تولید تأثیر بسیاری زیادی در افزایش روابط تجاری کشور دارد. به عبارتی توسعه همکاری و افزایش ارتباط با کشورهای مختلف دنیا منوط به افزایش قدرت نرم کشور از طریق افزایش تولید است. به همین صورت سرمایه اجتماعی نیز رابطه معنادار و

بلندمدتی با توسعه روابط تجاری ایران با چین داشته است. همان طوری که پیش تر مطرح شد، سرمایه اجتماعی یکی از فاکتورهای بسیار مهم در قدرت نرم کشورهای دنیاست. افزایش سرمایه اجتماعی منجر به افزایش قدرت نرم کشور می شود و در نتیجه امکان توسعه روابط با کشورهای دیگر را فراهم می کند

موضوع دیگری که در توسعه روابط خارجی حائز اهمیت است، افزایش سطح سرمایه گذاری خارجی ایران در کشورهای مختلف دنیاست. نتایج نشان می دهد به هر میزانی که کشور در خارج از مرزهای داخلی سرمایه گذاری کرده است، با افزایش روابط تجاری مواجه بوده است. سرمایه گذاری خارجی ضمن تعیین منافع مشترک میان ایران و سایر کشورهای جهان، امکان افزایش قدرت نرم را فراهم آورده و در نتیجه نقش بسیار مؤثری در توسعه روابط خارجی ایران دارد.

نهایتاً مؤلفه رابطه تجاری ایران با سایر کشورهای دنیاست که به هر میزانی که ایران به سوی کشورهای دیگر رابطه تجاری برقرار می کند، بر روابط ایران و چین اثر منفی می گذارد. در واقع رابطه تجاری ایران و سایر کشورهای دنیا به غیر از چین یک اثر دوگانه ایجاد می کند: ۱- این رابطه سبب افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران می شود و در نتیجه می تواند بر رابطه تجاری ایران و چین مؤثر باشد. ۲- این رابطه سبب کاهش توجه ایران به چین و معطوف نگه داشتن آن به سایر کشورها می شود و از حجم رابطه تجاری ایران و چین می کاهد. از آنجا که این دو مکانیسم، آثار متفاوتی بر توسعه روابط تجاری ایران و چین دارند، برآیند آن حائز اهمیت است. نتایج مدل نشان می دهد که اثر دوم بر اثر اول غالب بوده و لذا رابطه تجاری ایران و چین از این منظر با کاهش همراه بوده است. در خصوص متغیر کنترلی پژوهش نیز رابطه منفی اثبات شده است، به این معنا که افزایش تعرفه های گمرکی سبب کاهش روابط تجاری ایران و چین شده است.

در خصوص نتایج کوتاه مدت همان طوری که پیش تر نیز اشاره شد، مؤلفه های اقتصادی قدرت نرم هر یک با وقفه های ۲ و ۳ در مدل بهینه تعیین شدند و این نشان می دهد که آثار این مؤلفه های در کوتاه مدت نه به صورت مستقیم بلکه با وقفه هایی همراه است. جدول شماره ۵ نشان می دهد که تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه روابط تجاری ایران و چین بعد ۳ وقفه یعنی ۳ سال بعد اثر خود را نشان می دهد. تعرفه های گمرکی هم دارای اثر مستقیم و هم دارای اثر

با وقفه هستند. روابط تجاری ایران و سایر کشورها نیز اثری به همین صورت دارند. نکته مهم سرمایه‌گذاری خارجی ایرانیان است که اثر آن بر توسعه روابط تجاری با چین هم به صورت مستقیم و هم در وقفه اول و دوم خود را نشان داده است. لذا این متغیر یکی از متغیرهای مهم در اثرگذاری بر روابط ایران و چین و به طبع آن سایر کشورهای بوده است. نهایتاً در خصوص تولید داخلی نیز اثر آن با یک وقفه خود را نشان داده است و دلالت بر آن دارد که هر گاه تولید کشور افزایش می‌یابد، از طریق افزایش قدرت نرم، منجر به افزایش توسعه روابط تجاری با چین در سال بعدی می‌شود.

۹-۳. تحلیل نتایج

با در نظر گرفتن تفسیری که از نتایج به دست آمده ارائه شد، در این بخش نوبت به تحلیل نتایج و ارائه یک جمع‌بندی از دست‌آوردهای پژوهش می‌رسد. همانطوری که در تعریف قدرت نرم بیان شد، قدرت نرم عبارت است از توانایی جذب کردن؛ شکل دادن به ترجیحات دیگران، کسب مطلوب از طریق جاذبه، قدرت جذب، اقناع و شیفتگی. بر این اساس افزایش قدرت نرم یک کشور می‌تواند منجر به تمایل دیگران به برقراری ارتباط، توسعه روابط در عرصه‌های مختلف و پذیرش خواسته‌های آن کشور در سطح بین‌الملل شود. در بعد اقتصادی نیز می‌توان قدرت نرم را عاملی موثر در توسعه روابط اقتصادی و ایجاد منافع مشترک دانست.

فرضیه اصلی پژوهش حاضر، این بود که بهبود مولفه‌های اقتصادی قدرت نرم یک کشور، نقش موثری در تمایل سایر کشورها به توسعه روابط تجاری با آن کشور دارد. در این پژوهش فرضیه مذکور در خصوص اقتصاد ایران به آزمون گذارده شده و تاثیر مولفه‌های اقتصادی قدرت نرم بر توسعه روابط تجاری ایران و چین مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج آزمون‌ها، تایید فرضیه اصلی پژوهش را به همراه داشته است. به عبارت دیگر، نتایج اجرای مدل دلالت بر آن دارد که با بهبود مولفه‌های اقتصادی قدرت نرم، سطح روابط تجاری ایران و چین به شکل قابل توجهی افزایش می‌یابد. با در نظر گرفتن سرمایه اجتماعی، تولید ناخالص داخلی، سطح روابط تجاری با سایر کشورها و میزان سرمایه‌گذاری خارجی به عنوان ۴ مولفه اقتصادی قدرت نرم، به هر نسبت که این مولفه برای اقتصاد ایران بهبود یافته است، روابط تجاری ایران و چین افزایش یافته است. از این منظر می‌توان توسعه روابط تجاری ایران و چین را ناشی از افزایش قدرت

نرم جمهوری اسلامی ایران تحلیل کرد و بیان داشت که افزایش قدرت نرم ایران تاثیر زیادی بر جذابیت توسعه روابط تجاری برای طرف‌های چینی علی‌رغم همه تحریم‌ها داشته است. از آنجا که اقتصاد چین از اقتصادهای بزرگ و تاثیرگذار دنیاست و یک طرف جنگ تجاری با آمریکا است، توسعه روابط تجاری با چین می‌تواند برای جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت باشد.

بر اساس یافته‌های پژوهش و ارائه یک قانون کلی می‌توان به این جمع‌بندی رسید که یکی از مسیرهای افزایش حضور ایران در اقتصاد جهانی و توسعه روابط تجاری با سایر کشورها، بهبود مولفه‌های اقتصادی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران است. به هر میزانی که این مولفه‌ها تقویت شوند، اعتماد سایر کشورها جلب شده، منافع مشترک تعریف شده و در نهایت میزان روابط تجاری افزایش خواهد یافت. این پژوهش بر بهبود رشد اقتصادی، افزایش سرمایه اجتماعی، افزایش سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه روابط تجاری به عنوان مولفه‌های اصلی قدرت نرم تاکید زیادی دارد و بهبود این مولفه‌ها را عاملی حیاتی بر بهبود شرایط اقتصاد ایران و افزایش نقش و تاثیرگذاری آن در سطح بین‌الملل دارد. بر این اساس:

۱. افزایش تولید ناخالص داخلی کشور (رشد اقتصادی مثبت) منجر به افزایش قدرت نرم و در نتیجه توسعه روابط تجاری ایران و سایر کشورها از جمله چین خواهد شد.
۲. بهبود سرمایه اجتماعی در ایران منجر به تقویت قدرت نرم کشور و در نتیجه توسعه روابط تجاری ایران و سایر کشورها از جمله چین خواهد شد.
۳. افزایش سطح سرمایه‌گذاری خارجی ایران منجر به ایجاد منافع مشترک میان ایران و سایر کشورها شده و در نتیجه با بهبود قدرت نرم، منجر به توسعه روابط تجاری خواهد شد.
۴. توسعه روابط تجاری در سطح بین‌الملل با عده‌ای از کشورها می‌تواند نقش مهمی در جذب دیگر کشورها نیز داشته باشد.

جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها سیاستی

پژوهش حاضر به دنبال بررسی تاثیر مولفه‌های اقتصادی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بر توسعه روابط تجاری ایران و چین بوده است. امروزه قدرت نرم به‌عنوان یکی از ابزارهای کسب موفقیت در سیاست و اقتصاد بین‌الملل محسوب می‌شود. تحولات عظیم سیاسی، اقتصادی و

فرهنگی جهان سبب شده است کشوری که در ترکیبی از جنبه قدرت سخت و قدرت نرم توانمند باشد، بتواند در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهانی نقش مؤثرتری داشته باشد. موضوعی که تحلیل آن از منظر مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم جذاب و با اهمیت می‌نماید، توسعه روابط تجاری ایران و چین است. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است آیا توسعه همکاری‌های ایران و چین را می‌توان از منظر توسعه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران نیز تفسیر کرد؟ به عبارت دیگر پژوهش حاضر در پی یافتن پاسخی برای این سؤال اساسی است که ابعاد اقتصادی قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در چیست؟ و آیا بهبود این مؤلفه‌ها نقش مؤثری بر توسعه روابط تجاری ایران و چین داشته است؟

بررسی مبانی نظری پژوهش نشان می‌دهد که ۴ مؤلفه اصلی شامل تولید داخلی (GDP)، سرمایه اجتماعی، میزان روابط تجاری کشور و میزان سرمایه‌گذاری خارجی به‌عنوان ۴ متغیر جامع که بسیاری از مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم را در خود دارند و لذا از آن‌ها به‌عنوان مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم استفاده شده است. بازه زمانی مورد تحلیل در این پژوهش داده‌های مربوط به سال ۱۹۸۸ تا ۲۰۱۹ بوده است و روش مورد استفاده در این پژوهش روش خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL) بوده است. آزمون‌های انجام گرفته نشان از آن دارد که مدل مورد استفاده تمامی شرط‌های لازم برای اطمینان از صحت نتایج را محقق کرده و نتایج به دست آمده از مدل قابل تفسیر است.

نتایج به دست آمده از مدل دلالت بر آن دارد که میان مؤلفه‌های اقتصادی قدرت نرم و رابطه تجاری ایران و چین رابطه بلندمدت وجود دارد. نتایج تحلیل بلندمدت دلالت بر آن دارد که به هر میزان که قدرت اقتصادی کشور حسب تولید داخلی بیشتر شده است، طبیعتاً رابطه تجاری ایران و چین نیز بیشتر شده است. چنانچه این نتیجه قابل تسری به کل کشورهای دنیا باشد، نتیجه این است که حمایت از تولید داخلی و افزایش سطح تولید تأثیر بسیاری زیادی در افزایش روابط تجاری کشور دارد. همچنین نتایج نشان می‌دهد که افزایش سرمایه اجتماعی منجر به افزایش قدرت نرم کشور می‌شود و در نتیجه امکان توسعه روابط با کشورهای دیگر را فراهم می‌کند. رابطه تجاری ایران و چین تحت تأثیر این مؤلفه است. از طرفی به هر میزانی که ایران در خارج از مرزهای داخلی سرمایه‌گذاری کرده است، با افزایش روابط تجاری مواجهه بوده است. سرمایه‌گذاری خارجی ضمن تعیین منافع مشترک میان ایران و سایر کشورهای جهان، امکان افزایش

قدرت نرم را فراهم آورده و در نتیجه نقش بسیار مؤثری در توسعه روابط خارجی ایران دارد. به همین صورت به هر میزانی که ایران به سوی کشورهای دیگر رابطه تجاری برقرار می‌کند، بر روابط ایران و چین اثر منفی گذاشته و نهایتاً اینکه افزایش تعرفه‌های گمرکی سبب کاهش روابط تجاری ایران و چین می‌شود.

نتایج حاصل از تحلیل کوتاه مدت نشان می‌دهد که تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه روابط تجاری ایران و چین بعد ۳ وقفه یعنی ۳ سال بعد اثر خود را نشان می‌دهد. به عبارتی با افزایش سطح سرمایه اجتماعی در کشور می‌توان انتظار داشت کشورهای مختلف با نگاه خوش به ایران توجه نمایند و تصمیم به افزایش روابط تجاری داشته باشند که این مسیر بعد از ۳ سال محقق می‌شود. به همین صورت تعرفه‌های گمرکی هم دارای اثر مستقیم و هم دارای اثر با وقفه هستند. روابط تجاری ایران و سایر کشورها نیز اثری به همین صورت دارند. اثر سرمایه‌گذاری خارجی ایرانیان بر توسعه روابط تجاری با چین هم به صورت مستقیم و هم در وقفه اول و دوم خود را نشان داده است. لذا این متغیر یکی از متغیرهای مهم در اثرگذاری بر روابط ایران و چین و به طبع آن سایر کشورهای بوده است. تولید داخلی نیز اثر خود را با یک وقفه نشان داده است و دلالت بر آن دارد که هر گاه تولید کشور افزایش می‌یابد، از طریق افزایش قدرت نرم، منجر به افزایش روابط تجاری با چین در سال بعدی می‌شود.

نظر به اهمیت تولید داخلی در افزایش قدرت اقتصادی و قدرت نرم کشور و در نتیجه تأثیر بر سطح روابط تجاری ایران و سایر کشورهای دنیا، پیشنهاد می‌شود مسئله حمایت از تولید و افزایش سطح تولید داخلی به طور جدی مورد تأکید بیشتری قرار گیرد. طبیعتاً این مهم از طریق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی از سوی رهبر معظم انقلاب قابل تحقق است. همچنین با توجه به تأثیر مهم سرمایه‌گذاری خارجی ایرانیان در کشورهای دیگر، سیاست‌گذاری لازم نسبت به کشورهای مشترک‌المنافع و خصوصاً منطقه در این خصوص صورت پذیرد. از آنجا که یکی از مؤلفه‌های مهم در افزایش سطح روابط خارجی و آن هم با وقفه سه ساله، سرمایه اجتماعی است، با توجه به اهمیت این مؤلفه و تأثیرگذاری آن در بلندمدت می‌بایست همه توان کشور برای حفظ و ارتقای این مؤلفه مورد استفاده قرار گیرد و نهایتاً اینکه با توجه به تأثیر منفی افزایش تعرفه تجاری بر توسعه روابط تجاری، ضمن در نظر گرفتن آثار آن بر افزایش واردات و آسیب به تولید داخلی می‌بایست راه‌حل مطلوبی در این خصوص اتخاذ شود

منابع

۱. ساندرز، فرانسیس (۱۳۸۷). جنگ سرد فرهنگی سیا در عرصه فرهنگ و هنر، تهران: بنیاد فرهنگی پژوهشی غرب شناسی.
۲. سیف، الله مراد (۱۳۹۰). «مفهوم شناسی قدرت نرم اقتصادی جمهوری اسلامی ایران»، مجله آفاق امنیت، شماره ۱۱، صص ۳۸-۵.
۳. کاشیان، عیدالمحمد (۱۴۰۰). «تحلیلی بر ماهیت احتضار سرمایه‌داری و افول قدرت اقتصادی آمریکا»، مطالعات راهبردی آمریکا، شماره ۱، صص ۳۱-۴۹.
۴. نای جوزف اس (۱۳۸۹). آموزش عالی، فرهنگ عامه و قدرت نرم (پیشگفتار: درک قدرت نرم) ترجمه محسن روحانی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۵. نای، جوزف اس (۱۳۸۴). «مزایای قدرت نرم»، همشهری دیپلماتیک، ۸۴/۴/۲۵.
۶. نای، جوزف اس (۱۳۸۶). «منافع قدرت نرم»، ترجمه ناصر بلیغ، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۳۶، پاییز، صص ۱۱۶-۱۰۷.
۷. نای، جوزف اس (۱۳۸۷/الف). رهبری و قدرت هوشمند، ترجمه محمودرضا گلشن پژوه و الهام شوشتری زاده، تهران: ابرار معاصر.
۸. نای، جوزف اس (۱۳۸۷/ج). قدرت نرم در عصر اطلاعات، ترجمه سعید میرترابی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۹. نای، جوزف اس (۱۳۹۰). آینده قدرت، ترجمه سیدرضا مراد صحرائی، تهران: حروفیه.
۱۰. نوفرستی، محمد (۱۳۸۹). ریشه واحد و همجمعی در اقتصادسنجی، تهران: انتشارات رسا.
۱۱. یوسفی، جعفر (۱۳۸۷). «بررسی تطبیقی قدرت نرم در گفتمان اسلامی و لیبرال دموکراسی». قدرت نرم و سرمایه اجتماعی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشکده مطالعات بسیج.
12. Carr, E.H. (1964). The Twenty years Crisis, 1919-1939, An Introduction to the Study of International Relations, New York, Harper & Row.
13. Nye, Joseph S. (2004). "The Benefits of Soft Power", Until Recently the Dean of Harvard's Kennedy School.
14. Nye, Joseph. S (1990a). Bound To Lead: The Changing Nature of American Power, Basic Books.

15. Nye, Joseph. S (1990b). "Misleading Metaphor of Decline", *the Atlantic*, March.
16. Nye, Joseph. S (1990c). "Soft Power", *Foreign Policy*, No.80, Twentieth Anniversary, Washingtonpos, Newsweek Interactive, LLC, Autumn, P.153-171.
17. Nye, Joseph. S (1990c). "Soft Power", *Foreign Policy*, No.80, Twentieth.
18. Pesaran, M. H. and Y. Shin (1995), "An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis". Cambridge Working Papers in Economics, No. 9514.
19. Pesaran, M. H., Y. Shin and R. I. Smith (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 16, PP. 289-326.

